

QREM QRİN

Esq
macərasının
Sonu

İngiliscədən tərcümə:

Afaq Zeynallı

qanun nəşriyyatı

GRAHAM GREENE

*The
End
of the
Affair*

1904–1991-ci illərdə yaşamış ingilis yazıçı Qrem Qrinin “Eşq macərasının sonu” əsərinin qəhrəmanı da yazıçıdır. Əslində bəzi tənqidçilər hesab edir ki, roman-da baş verən hadisələrlə yazıçının şəxsi həyatı arasında dərin paralellər tapmaq mümkündür. Roman Moris Bendriks adlı yazıçının daha inandırıcı yazmaq, bir dövlət qulluqçusunun həyatına, vərdişlərinə daha yaxından bələd olmaqdan ötrü onun xanımı ilə yaxınlaşmağından və bunun eşq macərasına çevrilməyindən bəhs edir. Ancaq bu roman adi və ənənəvi məhəbbət üçlüyündən bəhs etmir, Sara tədricən katolikə çevrildiyi üçün Moris Saranı, hətta Tanrıya da qışqanmağa başlayır. Qrem Qrin romanı təxmin edə bilməyəcəyimiz süjet xətti, özünəməxsus üslubu ilə bizi intizarda saxlamaqla yanaşı, həm də təəccübləndirməyi bacarır.

GİRİŞ

Saranın dəfninə gedərkən Moris Bendriks əsərini oxuyan ədəbi tənqidçi ilə görüşmək üçün yolüstü bir qəsəbədə dayanır. O dərhal da belə etdiyinə görə narahat olur. “Mən onun məqaləsinin sərt ifadələrinə, özümün xəbərdar olmadığım, onun kəşf etdiyi gizli mənalara, üzləşməkdən yorulduğum səhvlərə yaxşı bələd idim”. Qrin yaratdığı obrazı böyük peşəkarlıqla idarə edir və potensial təqdimat yazıçısını gözdən gizlənməyə vadar edir.

Qrinin əsərləri ilə bağlı tənqiddə oxşayan, hekayəyə bənzər, həqiqi başlanğıcı və sonu olmayan çox yazılar yazılıb. Yazıçının “Eşq macərasının sonu” əsərində təsvir etdiyi hadisələrlə özünün Ledi Katerin Valtson ilə (*o sonradan katolik oldu, çoxlu sevgililəri, həm də “vacib insan” hesab olunan və “sözəbaxan” ərinin olması ilə tanınırdı*) yaşadığı məşhur sevgi macərası arasında aşkar paralelləri burada sadalamağa ehtiyac yoxdur. Bunu qeyd etmək kifayətdir ki, Qrin həyatının ədəbi detektivlər tərəfindən

diqqətlə izləndiyini bilirdi. Kitabın əvvəlində Bendriks sevgilisinə necə az məktub göndərdiyindən bəhs edir, əlbəttə, o bunun peşəkar müəllif üçün yaratdığı risklərdən xəbərdar idi. “Qadınlar sevgililərinin əhəmiyyətinə şışirtməyə çox meyillidirlər və onlar heç vaxt üzərinə “maraqlı” sözü yazılmış, imza kataloqunda beş şillinglik qiyməti olan mənasız bir məktubun bir gün səbəb olacağı məyusluğu əvvəlcədən görə bilmirlər”.

Ketrin/Sara müqayisəsindən görünür ki, Bendriks Qrinin “alter-ego”sudur. Hətta yöndəmsiz olsa da, peşəkar xəfiyyə Parkis də sübutları anlamaqda çox əziyyət çəkməzdi. Bendriks ciddi nizam-intizama riayət edərək hər gün beş yüz söz yazır, səliqəyə, bir cərgədə yazmağa çox əhəmiyyət verir, yatmağa getməzdən qabaq işi üzərində ciddi düşünür, bir də itaət edir – belə görünür – bütün bunlar Qrinin özünün yazı vərdisləridir. Ancaq bunlar, sadəcə, ağardılmış sümüklərdir. Qrin iki üsulla onları ətə-qana gətirir. Birincisi, sirli yaradıcılıq prosesidir. Bendriks şüuraltının rolunu çox dəqiqliklə təsvir edir, “kiminsə şüurlu olaraq nə vaxtsa xatırlamayacağı bir həyəcan oyadacağına” ümid edərək növbəti romanını yazmaq ehtirası ilə alışıb-yanır. İkincisi isə daha da sirli olan sosial münasibətlər sənətidir. Bendriks Saranı dərhal bəyənir, “çünki Sara çox kitab oxuduğunu deyir və söhbəti davam etdirmir...” Eşq macərası bitdikdən sonra onlar ilk dəfə görüşəndə Sara ondan yeni kitab

üzərində işləyib-işləmədiyini soruşur. “O bu məsələyə heç vaxt toxunmamışdı, hətta ilk dəfə Cənubi Afrikada şərab içəndən sonra da”. Qrin feillərdən əl bombası kimi elə istifadə edir ki, Bendriksin yenidən birləşməyə olan ümidini yoxa çıxarır. Və məhz burada biz (*oxşar yazıçılıq rutinlərindən daha çox*) müəlliflə personajı eyniləşdirməyə şirniklənirik. Bendriksin yazıçı filtrindən keçmiş perspektivlər çox inandırıcıdır.

Ancaq bu xəttin izlənilməsi məyusedici tapşırıq olardı, sanki arxeoloqu veranda qazmağa göndərmisən. Qrin, əlbəttə, bədənini (*və daxili orqanlarını*) Bendriksə bağışlamalı idi. Bir yazıçı başqa bir yazıçını başqa cür necə yarada bilər? Ancaq bu Bendriksi Qrinin alter-ego-su olan adama çevirmir (*yazıçıdan fərqli olaraq*).

“Qaçış yolları” əsərində müəllif özü Ketrinlə münasibətinin müqayisəsindən yaxa qurtarmağa çalışmışdı. “Eşq macərasının sonu”nda mən bir gün eşqin bitəcəyindən qorxaraq onun sonuna tələsən və buna görə də əzab çəkən aşiq təsvir etmişəm. Həmin vaxt özümü xoşbəxt hiss etmədiyim və qaçmaq istədiyim bir sevgi macərası yox idi: mən sevdiyim üçün xoşbəxt idim”. Ola bilər ki, burada o, yalan danışır. Bendriksin müəllifin alter-egosunu olmasına burada zərurət olmasa da, onun alter-ego olmaması ilə bağlı da zərurət yoxdur.

Aşağıdakı suallar meydana çıxır: bunun mənası varmı, yaxud biz buna əhəmiyyət veririkmi? Qrin həvəskar-

ları üçün ola bilər ki, cavab bəlidir. Digərləri – asi pərəstişkarlar üçün isə bu veranda ilə bağlı 1948 yaxud 1949-cu ildə hansısa bağlı deyişmə kimi görünür, sadəcə, adi maraq məsələsidir.

Bəs bu qədər vaxt keçəndən sonra bu romanı bu qədər cazibədar edən nədir? İntim nüanslar “Mills&Boon” redaktorlarının qaşını qaldıracaq qədər maraqlı məsələ deyildi. Əzablı katoliklik, möcüzələr, etiqadın təbiəti ilə bağlı coşqun düşüncələr insanlarda həyəcan yaratmağa zamanət vermir. Və yazıçının nikahdankənar münasibətə nəzər salması da oxucunun kitabı bütünlüklə oxuyacağı mənasına gəlmir.

Qrin özü kitabı uğurlu hesab etmirdi (*sadəcə, məşhur kitabdır*). “Qaçış yolları”nda o, birinci şəxsin dilindən ilkin macərələrinin arxa planını bizə göstərir, özünü isə yalnız və məyus, həm də mühüm bir obraz kimi təqdim edir. “Əksər vaxtlarda onun bərbad yolu üzərindəki “mən”i təqib etdiyimə peşman oldum...” O bəzən üslubuna görə məyus olur (*eyni rəngin, sadəcə, iki kölgəsi var – ağıldan çıxmayan sevgi və ağıldan çıxmayan nifrət*) və qəbul edir ki, Parkis və onun oğlu yazıçının dili ilə desək “əlavə iki çalar təqdim etmək cəhdlərimin nəticəsidir: bir az məzəli və yazıq”. Kitabın əvvəlki fəsillərində o, Smaysı “yaşamaqdan qətiyyətlə imtina edən” biri kimi təqdim edir. Daha əhatəli bir tənqiddə isə o təsdiqləyir ki, kitab ən azından Saranın ölümündən sonra mümkün qədər